

ΥΠΟΣΗΜΑΝΣΗ¹

Ἄν κάτι εἶναι ὀρόσημο γιὰ τὴ φιλοσοφικὴ μέθοδο ποὺ λέγεται «ἀναλυτικὴ», αὐτὸ εἶναι τὸ ἄρθρο *On Denoting* ποὺ ὁ Russell τὸ θεωροῦσε ὡς τὸ καλύτερο φιλοσοφικὸ δοκίμιόν του. Στὸν ἐκδότῃ τοῦ περιοδικοῦ *Mind* «ἡ θεωρία αὐτὴ», γράφει ὁ R., «φάνηκε τόσο ὀλοκοτὴ ποὺ μὲ παρακάλεσε νὰ τὴν ἐπανεξετάσω καὶ νὰ μὴ ζητήσω νὰ δημοσιευτεῖ μὲ μορφὴ ποὺ εἶχε» (*My Philosophical Development*, σελ. 83). Ὁ R. ὅμως ἐπέμεινε καὶ τὸ 1905 πρωτοεμφανίστηκε ἡ «θεωρία τῶν περιγραφῶν».

Στὰ μαθηματικά, ἀλλὰ καὶ στὴν κοινὴ γλῶσσα, συχνότατα συναντοῦμε τὴν ἔκφραση «ὁ x ποὺ ἔχει τὴν ιδιότητα I» ἢ «ὁ x ποὺ βρίσκεται στὴ σχέση Σ μὲ τὸν y». Πρῶτος ἔθετο καθαρά τὸ θέμα τοῦ περιεχομένου τέτοιων ἐκφράσεων — ποὺ τίς λέμε *περιγραφικὲς* — ὁ πατέρας τῆς φιλοσοφίας τῆς γλῶσσας G. Frege (*Grundgesetze der Arithmetik*, 1899, τόμ. 1, σελ. 19). Στὸ ἄρθρο ποὺ ἀκολουθεῖ, ὁ R. διατυπώνει μιὰ διαφορετικὴ θεωρία γιὰ τὴν ἀπόλυτα ξεκάθαρη ἀπόδοση τῶν περιγραφικῶν ἐκφράσεων. Ἡ θεωρία τῶν περιγραφῶν τοῦ R. ἔχει τίς ἀκόλουθες λειτουργίες: 1) Εἶναι ἡ βάση γιὰ τὴ μεταφυσικὴ τοῦ ὀνόματος ποὺ χαρακτηρίζει τὴ φιλοσοφία τοῦ ἴδιου τοῦ δημιουργοῦ τῆς. 2) Βρίσκεται στὰ ὅρια τῶν *Principia Mathematica* (δὲς τόμ. 1, σελ. 14 καὶ 66 κ.έ.). 3) Ἀποτελεσε τὴν ἀφορμὴν γιὰ τὴν ἰδέα — καὶ τὸ σχετικὸ μ' αὐτὴν πρόγραμμα κατασκευῆς — τῆς «ιδανικῆς γλῶσσας» στὴν ὁποία ἡ γραμματικὴ μορφή συμπίπτει μὲ τὴ λογικὴ μορφή. Ἡ «διαφανὴ» αὐτὴ γλῶσσα ποὺ παρουσιάζει γυμνὴ τὴ λογικὴ δομὴ τῆς κοινῆς γλῶσσας πρέπει νὰ μὴ βοηθήσει νὰ διατυπώσουμε καὶ νὰ λύσουμε τὰ φιλοσοφικὰ προβλήματα. 4) Ἀποτελεῖ «πρότυπο» φιλοσοφικῆς μεθόδου (Ramsey) — τῆς «ἀναλυτικῆς» — ποὺ δὲν ἔπαυε νὰ ἐκπαίδευε ὡς τίς μέρες μας.

Χρειάστηκε νὰ περάσουν περίπου 50 χρόνια γιὰ νὰ ἀμφισβητηθεῖ σοβαρὰ ἡ θεωρία τῶν περιγραφῶν (βλ. P. Strawson: *On Referring*, 1950): ἡ συζήτηση παραμένει ἀκόμη ἀνοικτὴ (βλ. Lemmon: *Sentences, Statements and Propositions*, 1966).

Μιὰ πιὸ ἀπλὴ διατύπωση τῆς θεωρίας αὐτῆς βρίσκεται στὸ κεφάλαιο XVI τῆς *Introduction to the Philosophy of Mathematics* ποὺ δημοσιεύτηκε τὸ 1919.

Στὸ ἄρθρο τοῦτο τὸ ὕφος τοῦ συγγραφέα εἶναι συχνὰ σκοτεινὸ καὶ διαψεύδει τὴν διαδοχικὴν ἀντίληψη πὼς γνῶρισμα τοῦ Russell εἶναι (παντοῦ καὶ πάντα) ἡ ἀπόλυτη διαύγεια τῆς ἀντίληψης ποὺ ἔχει στερεὸ ἔρεισμα στὰ λιγότερα τεχνικὰ ἔργα του. Ὁ ἴδιος ἀναγνωρίζει πὼς ἡ βαθύτητα τῆς σκέψης δὲν συμβαδίζει πάντα μὲ τὴ διαφάνεια τοῦ ὕφους.

Ὄταν λέω «ἀναφορικὴ φράση» (*denoting phrase*) ἐννοῶ φράσεις ὅπως ἕνας ἄνθρωπος, κάποιος ἄνθρωπος, ὁποιοσδήποτε ἄνθρωπος, κάθε ἄνθρωπος, ὅλοι οἱ ἄνθρωποι, ὁ τωρινὸς βασιλιάς τῆς Ἀγγλίας, ὁ τωρινὸς βασιλιάς

1. Δημοσιεύτηκε γιὰ πρώτη φορὰ στὸ περιοδικὸ *Mind* τὸ 1905. Τυπώθηκε ξανά στὴ συλλογὴ δοκιμίων «*Logic and Knowledge*» 1956 (Allen and Unwin). Ὁρολογικὴ διασάφηση: ὁ Russell μεταφράζει τοὺς ὅρους *Sinn* καὶ *Bedeutung* τοῦ Frege μὲ «*meaning*» καὶ «*denotation*». Ἡ χρῆση ποὺ ἐπικράτησε ἀργότερα εἶναι *meaning* (= νόημα) καὶ *reference* (= ἀναφορά, ὑποσήμανση). Ἐδῶ χρησιμοποιοῦμε τοὺς ὅρους «ἀναφορά» καὶ «ὑποσήμανση» ὡς

λιάς τῆς Γαλλίας, τὸ κέντρο μάζας τοῦ ἡλιακοῦ συστήματος τὴν πρώτη στιγμή τοῦ εἰκοστοῦ αἰώνα, ἢ περιφορὰ τῆς γῆς γύρω ἀπὸ τὸν ἥλιο, ἢ περιφορὰ τοῦ ἡλίου γύρω ἀπὸ τὴ γῆ. Ὡστε, μιὰ φράση ὑποσημαίνει ἀποκλειστικά καὶ χάρις στὴ μορφή της. Μποροῦμε νὰ διακρίνουμε τρεῖς περιπτώσεις: (1) μιὰ φράση μπορεῖ νὰ ὑποσημαίνει χωρὶς ὅμως νὰ ἀναφέρεται σὲ κατιτί: λ.χ. ὁ τωρινὸς βασιλιάς τῆς Γαλλίας. (2) Μιὰ φράση μπορεῖ νὰ ὑποσημαίνει ἓνα καθορισμένο ἀντικείμενο: λ.χ. ὁ τωρινὸς βασιλιάς τῆς Ἀγγλίας ὑποσημαίνει ἓναν ὀρισμένο ἄνθρωπο². (3) Μιὰ φράση μπορεῖ νὰ ὑποσημαίνει ἀόριστα: λ.χ. ἡ φράση ἕνας ἄνθρωπος δὲν ὑποσημαίνει πολλοὺς ἀνθρώπους ἀλλὰ ἓναν ἀόριστο ἄνθρωπο. Ἡ ἐρμηνεῖα τέτοιων φράσεων εἶναι δύσκολη ὑπόθεση· πράγματι δὲν εἶναι διόλου εὐκόλο νὰ διατυπώσει κανεὶς μιὰ θεωρία ποὺ νὰ εἶναι τυπικὰ ἀπρόσβλητη. Ἡ θεωρία ποὺ ἐκθέτω πῶς κάτω δὲν προσκρούει — καθόσο μπορῶ νὰ ξέρω — σὲ καμιὰ ἀπὸ τὶς δυσκολίες ποὺ τυχαίνει νὰ γνωρίζω.

Τὸ θέμα τῆς ἀναφορᾶς εἶναι πολὺ σημαντικό ὄχι μόνο γιὰ τὴ λογικὴ καὶ τὰ μαθηματικά, ἀλλὰ καὶ γιὰ τὴ γνωσιοθεωρία. Ξέρουμε, λ.χ., πῶς τὸ κέντρο μάζας τοῦ ἡλιακοῦ συστήματος, σὲ μιὰ ὀρισμένη στιγμή, εἶναι ἓνα ὀρισμένο σημεῖο· γιὰ τὸ σημεῖο αὐτὸ μποροῦμε νὰ ὑποστηρίξουμε διάφορα πράγματα ἀλλὰ δὲν ἔχουμε ἄμεση πείρα³ του· τὸ γνωρίζουμε μόνο ἀπὸ περιγραφές. Ἡ διάκριση ἀνάμεσα στὴν ἄμεση πείρα καὶ στὴ γνώση εἶναι διάκριση ἀνάμεσα στὰ πράγματα γιὰ τὰ ὁποῖα ἔχουμε παραστάσεις (presentations) καὶ στὰ πράγματα ποὺ τὰ πλησιάζουμε μονάχα μέσα ἀπὸ ἀναφορικές φράσεις. Συχνὰ τυχαίνει νὰ ξέρουμε πῶς μιὰ ὀρισμένη φράση ὑποσημαίνει μὲ καθορισμένο τρόπο ἂν καὶ δὲν ἔχουμε ἄμεση πείρα αὐτοῦ ποὺ ὑποσημαίνει. Αὐτὸ λ.χ. συμβαίνει στὴν περίπτωση τοῦ κέντρου μάζας τοῦ ἡλιακοῦ συστήματος ποὺ ἀνάφερα πῶς πάνω. Στὴν ἀντίληψη, ἔχουμε ἄμεση πείρα τῶν ἀντικειμένων τῆς ἀντίληψης ἐνῶ στὴ σκέψη ἔχουμε ἄμεση πείρα ἀντικειμένων ποὺ ἔχουν ἓναν χαρακτήρα λογικὰ πῶς ἀφηρημένο· αὐτὸ ὅμως δὲν σημαίνει πῶς ἂν μιὰ φράση εἶναι σύνθετη ἀπὸ λέξεις ποὺ τὸ νόημά τους μᾶς εἶναι γνωστὸ ἀπὸ ἄμεση πείρα, τότε κατ' ἀνάγκη, ἔχουμε ἄμεση πείρα καὶ τοῦ ἀντικειμένου ποὺ ὑποσημαίνει ἢ σύνθετη αὐτὴ φράση. Γιὰ νὰ ἀναφέρουμε ἓνα πολὺ σημαντικό παράδειγμα: δὲν φαίνεται νὰ ὑπάρχει κανένας λόγος νὰ πιστεύουμε πῶς ἔχουμε, ἀκόμη καὶ γιὰ μιὰ στιγμή, ἄμεση πείρα τοῦ νοῦ τῶν ἄλλων ἀθρώπων, ἀφοῦ δὲν ἔχουμε ἄμεση ἀντίληψή του· ἄρα αὐτὰ ποὺ ξέρουμε γιὰ τὸν νοῦ, προκύπτουν ἀπὸ τὴν ἀναφορά. Κάθε σκέπτεσθαι πρέπει νὰ ξεκινᾷ ἀπὸ τὴν ἄμεση πείρα· ἀλλὰ ἡ σκέψη μπορεῖ νὰ

ἀπόλυτα ἰσοδύναμους *termini technici*: τὸν πρῶτο κυρίως ὡς οὐσιαστικό, τὸν δεύτερο μὲ τὴ ρηματικὴ μορφή. [ΣτΜ].

2. Τὸ 1905 βασιλιάς τῆς Ἀγγλίας ἦταν ὁ Ἐδουάρδος VII, γιὸς τῆς Βικτώριας [ΣτΜ].

3. Ἐτσι μεταφράζω τὸ *acquaintance* ποὺ παράγεται ἀπὸ τὸ λατινικὸ *accognitare* συγγενικὸ τοῦ *cognoscere*. Σημαίνει τὴν προσωπικὴ ἐπαφή, τὴ γνωριμία ποὺ δὲν εἶναι ἐμμεση. Δὲς καὶ τὸ ἄρθρο τοῦ Russell: *On the Nature of Acquaintance* (1914) [ΣτΜ].

είναι για πολλά και διάφορα πράγματα που για αυτά δεν έχουμε άμεση π

Στην επιχειρηματολογία μου, θα ακολουθήσω την ακόλουθη πο
στην αρχή θα διατυπώσω τη θεωρία που πρόκειται να υποστηρίξω⁴. κα
θα συζητήσω τις θεωρίες του Frege και του Meinong και θα εξηγήσω
καμιά από τις δυο αυτές θεωρίες δεν με ικανοποιεί· ύστερα θα εκθέσω
λόγους που στηρίζουν τη θεωρία μου· τέλος, θα υποδείξω συνοπτικ
φιλοσοφικές της συνέπειες.

Με λίγα λόγια, η θεωρία μου είναι η ακόλουθη. Θεωρώ την έννοια
μεταβλητής ως θεμελιακή· με το 'K(x)' εννοώ μια πρόταση⁵ στην ό
το x είναι ένα συστατικό: ουσιαστικά, η μεταβλητή x είναι έντελως άπ
διόριστη. Μπορούμε λοιπόν να μελετήσουμε τις δυο έννοιες: 'ή K(x) ε
πάντα αληθής' και 'ή K(x) είναι καμιά φορά αληθής'⁶. Τότε πρέπει
κάθε, κανένα και κάποιο (που είναι οί πιδ πρωταρχικές αναφορικές φρά
να έρμηνευτούν με τον ακόλουθο τρόπο:

K(κάθε) σημαίνει 'ή K(x) είναι πάντα αληθής'

K(κανένα) σημαίνει 'ή «K(x) είναι ψευδής» είναι πάντα αληθής'

K(κάποιο) σημαίνει 'είναι ψευδές πώς ή «K(x) είναι ψευδής» είναι
πάντοτε αληθής'⁷

Έδω θεωρούμε πώς η έννοια 'ή K(x) είναι πάντοτε αληθής' είναι έσα
και δεν όρίζεται — και πώς οί άλλες όρίζονται χάρη σ' αυτήν. Δεν ύπ
τούμε πώς οί λέξεις κάθε, κανένα και κάποιο έχουν οποιοδήποτε νόημα
μόνες τους, αλλά αποδίνουμε νόημα σέ κάθε πρόταση όπου τις βρίσκο
Αυτήν την αρχή θα ήθελα να προτείνω για την θεωρία της αναφοράς:
δηλαδή, ένω κάθε πρόταση, που στη ρηματική της διατύπωση περι
αναφορικές φράσεις έχει νόημα, αυτές οί φράσεις, από μόνες τους, δεν έχ
ποτέ νόημα. Όλες οί δυσκολίες που άφορούν την αναφορά προκύπτουν,
θώς πιστεύω, από λαθεμένη ανάλυση των προτάσεων που, στη ρημα
τους διατύπωση, περιέχουν αναφορικές φράσεις. Τη σωστή ανάλυση, ά
γελιέμαι, μπορούμε να την αναπτύξουμε με τον ακόλουθο τρόπο.

Άς υποθέσουμε τώρα πώς θέλω να έρμηνεύσω την πρόταση 'Συνάντ
έναν άνθρωπο'. Άν αυτό είναι αληθινό, τότε συνάντησα έναν όρισμ

4. Το θέμα τουτο το συζήτησα στα *Principles of Mathematics* κεφ. V και § 476. 'Η
ρία που υποστήριξα σ' εκείνο το έργο μου είναι σχεδόν ή ίδια με τη θεωρία του F
και διαφέρει ουσιαστικά από τη θεωρία που υποστηρίξω σέ τουτο δώ το άρθρο.

5. Με μεγαλύτερη ακρίβεια: μια προτασιακή μεταβλητή.

6. 'Η δεύτερη μπορεί να όριστεί με τη βοήθεια της πρώτης άν θεωρήσουμε πώς ση
νει 'Δέν είναι αλήθεια πώς ή «K(x) είναι πάντα ψευδής» είναι πάντα αληθής'.

7. Καμιά φορά, στη θέση αυτής της μπερδεμένης φράσης, θα χρησιμοποιώ τη φρ
'ή K(x) δεν είναι πάντα ψευδής' ή την 'ή K(x) είναι καμιά φορά αληθής', που ύπο
ται έξ όρισμοῦ πώς σημαίνουν το ίδιο πράγμα όπως και ή πολύπλοκη φράση.

άνθρωπο. Άλλο όμως ισχυρίζομαι. Έκείνο που ισχυρίζομαι, σύμφωνα με την θεωρία που υποστηρίζω, είναι:

“Η «συνάντησα τον x και ο x είναι ανθρώπινο [δν]» δεν είναι πάντοτε ψευδής”.

Γενικότερα, αν ορίσουμε ως κλάση των ανθρώπων την κλάση όλων των αντικειμένων που επιδέχονται το κατηγορημα *άνθρώπινος*⁸, λέω ότι:

‘Κ(ένας άνθρωπος)’ σημαίνει ‘ή «Κ(x) και x είναι ανθρώπινο [δν]» δεν είναι πάντοτε ψευδής’.

Αυτό στερεί από κάθε νόημα τη σκέτη έκφραση ‘ένας άνθρωπος’. ενώ αντίθετα όταν η έκφραση αυτή εμφανίζεται στη ρηματική διατύπωση μιας πρότασης, της προσδίνει νόημα.

“Ας θεωρήσουμε τώρα την πρόταση: ‘όλοι οί άνθρωποι είναι θνητοί’. Στην πραγματικότητα, η πρόταση⁹ αυτή είναι υποθετική και λέει πώς αν κάτι είναι ένας άνθρωπος, αυτό είναι θνητό. Με άλλα λόγια, η πρόταση λέει πώς αν το x είναι άνθρωπος, τότε το x είναι θνητό, οτιδήποτε και αν τύχει να είναι το x. “Αν λοιπόν αντικαταστήσουμε το ‘x είναι άνθρωπος’ με το ‘x είναι ανθρώπινο [δν]’ βρίσκουμε:

“Όλοι οί άνθρωποι είναι θνητοί’ σημαίνει ‘ή «αν x είναι ανθρώπινο [δν], x είναι θνητός» είναι πάντα αληθής’.

Αυτό είναι εκείνο που εκφράζουμε στη συμβολική λογική όταν λέμε πώς η πρόταση ‘όλοι οί άνθρωποι είναι θνητοί’ σημαίνει την ‘ή «x είναι ανθρώπινο [δν]» συνεπάγεται «x είναι θνητός» για όλες τις τιμές του x’. Γενικότερα λέμε:

‘Κ(όλοι οί άνθρωποι)’ σημαίνει ‘ή «αν x είναι ανθρώπινο [δν], τότε η Κ(x) είναι αληθής» είναι πάντοτε αληθής’.

Παρόμοια:

‘Κ(κανένας άνθρωπος)’ σημαίνει ‘ή «αν x είναι ανθρώπινο [δν], τότε η Κ(x) είναι ψευδής» είναι πάντοτε αληθής’.

‘Κ (μερικοί άνθρωποι)’ θα σημαίνει το ίδιο με ‘Κ (ένας άνθρωπος)’¹⁰, και ‘Κ (ένας άνθρωπος)’ σημαίνει ‘είναι ψευδές πώς η «Κ(x) και x είναι ανθρώπινο [δν]» είναι πάντοτε ψευδής’.

8. Human. Στο προηγούμενο, όπως και σε άλλα παραδείγματα, προσθέτω, για να σεβαστώ την κοινή χρήση, τη λέξη «δν» που δεν υπάρχει στο αγγλικό πρωτότυπο. [ΣτΜ].

9. Όπως σωστά υποστήριξε ο κ. Bradley στη *Λογική του*, Βιβλίο I, κεφ. II.

10. Ψυχολογικά, η ‘Κ (ένας άνθρωπος)’ υποβάλλει την ιδέα του *ένας μόνο* και η ‘Κ (μερικοί άνθρωποι)’ υποβάλλει την ιδέα του *περισσότεροι από έναν* αλλά σε προκαταρκτικό σχέδιο μπορούμε να αγνοήσουμε αυτή την πλευρά του ζητήματος.

‘Κ (κάθε άνθρωπος)’ θα σημαίνει το ίδιο με ‘Κ (όλοι οι άνθρωποι)’.

Μένει να ἐρμηνεύσουμε τις φράσεις που περιέχουν το ὀριστικό ἄρθρο. Ἀπὸ τις ἀναφορικές φράσεις, αὐτές, οἱ τελευταῖες, εἶναι χωρὶς ἄλλο οἱ ἐνδιαφέρουσες καὶ οἱ πιὸ δύσκολες. Ἄς πάρουμε γιὰ παράδειγμα τὴ φράση ‘ὁ πατέρας τοῦ Κάρολου II θανατώθηκε’¹¹. Αὐτὴ λέει πὼς ὑπῆρξε ἕνας πὺ ἦταν πατέρας τοῦ Κάρολου II καὶ αὐτὸς ὁ x θανατώθηκε. Τὸ ‘ὁ’, σὲ αὐστηρὴ χρῆση, συνεπάγεται τὸ μονοσήμαντο· λέμε βέβαια «ὁ γιὸς τὰδε» ἀκόμα καὶ ὅταν ὁ τὰδε ἔχει περισσότερους γιούς, ἀλλὰ θὰ ἦταν στότερο νὰ λέμε ‘ἕνας γιὸς τοῦ τὰδε’. Γιὰ τὸ σκοπὸ μας λοιπὸν θὰ θεωροῦμε πὼς τὸ ἄρθρο ὁ συνεπάγεται τὸ μονοσήμαντο. Ἐτσι, ὅταν λέμε ‘ὁ x ἦταν ὁ πατέρας τοῦ Κάρολου II’, ὄχι μόνο βεβαιώνουμε πὼς ὁ x ἔχει ὀρισμένη σχέση με τὸν Κάρολο II, ἀλλὰ καὶ πὼς τίποτε ἄλλο δὲν εἶχε αὐτὴν τὴν σχέση μαζί του. Ἡ σχέση αὐτή, ἂν δὲν ὑποθέσουμε τὸ μονοσήμαντο καὶ χωρὶς χρῆση ἀναφορικῶν φράσεων, ἐκφράζεται με τὴ φράση ‘ὁ x ἦταν γεννήτορας τοῦ Κάρολου II’. Γιὰ νὰ ἔχουμε τὸ ἰσοδύναμο τῆς ‘ὁ x ἦταν πατέρας τοῦ Κάρολου II’ πρέπει νὰ προσθέσουμε τὸ ‘ἂν ὁ y διαφέρει ἀπὸ τὸν x, τότε ὁ y δὲν ἦταν γεννήτορας τοῦ Κάρολου II’, ἢ, τὴν ἰσοδύναμη αὐτήν: ‘ἂν ὁ y ἦταν γεννήτορας τοῦ Κάρολου II, τότε ὁ y ταυτίζεται με τὸν x’. Ἡ φράση ‘ὁ x εἶναι ὁ πατέρας τοῦ Κάρολου II’ γίνεται λοιπὸν ἰσοδύναμη με τὴ φράση ‘ὁ x εἶναι γεννήτορας τοῦ Κάρολου II καὶ εἶναι πάντα ἀληθὲς γιὰ τὸν x’ ὅτι «ἂν ὁ y εἶναι γεννήτορας τοῦ Κάρολου II, τότε ὁ y ταυτίζεται με τὸν x».

Ἐτσι ἡ ‘ὁ πατέρας τοῦ Κάρολου II θανατώθηκε’ γίνεται: ‘Δὲν εἶναι πάντα ἀληθὲς γιὰ τὸν x πὼς ὁ x ἦταν γεννήτορας τοῦ Κάρολου II καὶ ὁ x θανατώθηκε, καὶ πὼς ἡ «ἂν ὁ y ἦταν γεννήτορας τοῦ Κάρολου II, τότε ὁ y ταυτίζεται με τὸν x» εἶναι ἀληθὲς πάντοτε γιὰ τὸν x’.¹²

Αὐτό, ὡς ἐρμηνεία, μπορεῖ νὰ φαίνεται κάπως ἀπίστευτο· ἀλλὰ τούτη στιγμὴ δὲν δίνω τοὺς λόγους παρὰ μόνο ἐκθέτω τὴ θεωρία.

Γιὰ νὰ ἐρμηνεύσουμε τὴν ‘Κ (ὁ πατέρας τοῦ Κάρολου II)’, ὅπου Κ σὲ ἀναφορὴ βολίζει μιὰ ὁποιαδήποτε δήλωση σχετικὰ με αὐτόν, φτάνει στὸ παραπλοῦς:

11. Πρόκειται γιὰ τὸν βασιλιά τῆς Ἀγγλίας Κάρολο II πὺ ἀποκεφαλίστηκε τὸν Ἰανουάριον τοῦ 1649 μετὰ τὴν νίκη τοῦ Cromwell [ΣτΜ].

12. Τὸ πρῶτο αὐτὸ ἄρθρο τοῦ Russell πάνω στὸ ζήτημα τῆς ἐρμηνείας τῶν καθοριστικῶν περιγραφῶν εἶναι ἀκόμα φορτωμένο με ἐκφράσεις ὅπως «εἶναι ἀληθὲς πάντα γιὰ τὸν x» πὺ παραλείπονται στὶς μεταγενέστερες, καὶ πιὸ φορμαλιστικές, διατυπώσεις. Ἡ ἀπλοποιημένη μορφή γίνεται: «ὑπάρχει x τέτοιο πὺ x εἶναι γεννήτορας τοῦ Κάρολου II καὶ γιὰ κάθε y, ἂν y εἶναι γεννήτορας τοῦ Κάρολου II, τότε τὸ y ταυτίζεται με τὸ x». Τυπικῶς ἂν τὸ κατηγορηματικὸ «γεννήτορας τοῦ Κάρολου II» τὸ γράφουμε Γ, ἢ πρόταση ἀποδίνουσα λ.χ. με τὸν τύπο:

(Ex) (Γx & (y) (Γy → y = x)) [ΣτΜ]

να αντικαταστήσουμε το 'ό x θανατώθηκε' με το $K(x)$. Πρέπει να υπογραμμίσουμε πώς, σύμφωνα με την παραπάνω έρμηνεία, όποια και αν είναι η δήλωση K , ή 'Κ (ό πατέρας του Κάρολου II)' συνεπάγεται την:

'Δέν είναι πάντοτε ψευδές για τον x πώς είναι πάντοτε αληθές για τον y ότι «αν ό y είναι γεννήτορας του Κάρολου II, ό y ταυτίζεται με τον x »'

πού, στην κοινή γλώσσα, εκφράζεται με την 'ό Κάρολος II είχε έναν και μόνο πατέρα'. Από αυτό βγαίνει πώς αν αυτή η συνθήκη δεν ισχύει, τότε *κάθε* πρόταση της μορφής 'Κ (ό πατέρας του Κάρολου II)' είναι ψευδής. Έτσι, λ.χ., κάθε πρόταση της μορφής 'Κ (ό τωρινός βασιλιάς της Γαλλίας)' είναι ψευδής. Τουτό είναι ένα από τα μεγάλα πλεονεκτήματα αυτής της θεωρίας. Πιο κάτω θα δείξω πώς αυτό δεν αντιβαίνει στην αρχή της μη-αντίφασης, όπως θα μπορούσε να νομίσει κανείς.

Τα παραπάνω μᾶς δίνουν τον τρόπο αναγωγής όλων των προτάσεων που περιέχουν αναφορικές φράσεις, σε προτάσεις που δεν περιέχουν τέτοιες φράσεις. Το γιατί είναι επιτακτική ανάγκη να προβούμε σε μιὰ τέτοια αναγωγή θα δοκιμάσω να το δείξω στη συζήτηση που ακολουθεί.

Η θεωρία που διατυπώθηκε πιο πάνω αντλεί τα αποδεικτικά στοιχεία της από τις δυσκολίες που φαίνονται να είναι αναπόφευκτες όταν θεωρήσουμε πώς οί αναφορικές φράσεις αντιπροσωπεύουν γνήσια συστατικά των προτάσεων, αν εμφανίζονται στη ρηματική τους διατύπωση. Από τις δυνατές θεωρίες, που δέχονται τέτοια συστατικά, ή πιο άπλη είναι η θεωρία του Meinong.¹³ Σύμφωνα με αυτήν, κάθε αναφορική φράση, αν είναι όρθη από γραμματική άποψη, στέκει για ένα *αντικείμενο*. Έτσι 'ό τωρινός βασιλιάς της Γαλλίας', 'το στρογγυλό τετράγωνο' κτλ. είναι, υποτίθεται, γνήσια αντικείμενα. Ενώ είναι δεκτό πώς τέτοια αντικείμενα δεν έχουν *ύπόσταση* (subsist), μολοτούτο υποτίθεται πώς αυτά είναι αντικείμενα. Άσχετα από τις άλλες αδυναμίες της άποψης αυτής, ή κύρια αντίρρηση σ' αυτήν είναι πώς δέχεται ότι τέτοια αντικείμενα μπορούν να παραβιάσουν την αρχή της μη-αντίφασης. Υποστηρίζει λ.χ. πώς ό τωρινός βασιλιάς της Γαλλίας υπάρχει και, συνάμα, πώς δεν υπάρχει· πώς το κυκλικό τετράγωνο είναι κυκλικό και μαζί όχι κυκλικό, κτλ. Αυτό όμως είναι απαράδεκτο· και αν μπορεί να βρεθεί κάποια θεωρία που να αποτρέπει αυτό το αποτέλεσμα, τότε βέβαια αυτή πρέπει να προτιμηθεί.

Η θεωρία του Frege δεν παραβιάζει την αρχή της μη-αντίφασης. Σε μιὰ αναφορική φράση ό Frege διακρίνει δυο στοιχεία που μπορούμε να τα όνο-

13. Βλέπε τα τρία πρώτα άρθρα των *Untersuchungen zur Gegenstandstheorie und Psychologie* (Leipzig, 1904) που όφείλονται στους Meinong, Ameseder και Mally.

μάσουμε τὸ νόημα καὶ ἡ ἀναφορά.¹⁴ Ἔτσι ἡ φράση 'τὸ κέντρο μάζας ἡλιακοῦ συστήματος στὴν ἀρχὴ τοῦ εἰκοστοῦ αἰώνα' ἔχει ἓνα ἐξαιρετικὸ πολὺπλοκο νόημα ἀλλὰ ἡ ἀναφορά της εἶναι ἀπλή: αὐτὴ εἶναι ἓνα ὀρισμὸ σημεῖο. Τὸ ἡλιακὸ σύστημα, ὁ εἰκοστὸς αἰώνας, κτλ. εἶναι συστατικὰ νοήματος· ἀλλὰ ἡ ἀναφορά δὲν ἔχει κανένα συστατικὸ.¹⁵ Μιὰ ἀπὸ τὶς ἀντιθέσεις αὐτῆς τῆς διάκρισης εἶναι ὅτι μᾶς δείχνει γιατί συχνὰ ἀξίζει τὸν κόπο νὰ βεβαιώνουμε πὼς ὑπάρχει ταυτότητα. Ὄταν λέμε πὼς 'ὁ Scott εἶναι συγγραφέας τοῦ *Waverley*',¹⁶ βεβαιώνουμε πὼς ὑπάρχει μιὰ ταυτότητα ἀναφορᾶς καὶ μιὰ διαφορὰ νοήματος. Ὡστόσο δὲν θὰ ἐπαναλάβω τοὺς λόγους ποὺ συνηγοροῦν γιὰ τὴ θεωρία αὐτή, γιατί τὶς διεκδικήσεις της τὶς ὑποστηρίζω ἀλλοῦ (loc. cit): ἐδῶ καταπιάνομαι μὲ τὴν ἀμφισβήτηση αὐτῶν τῶν διεκδικήσεων.

Μιὰ ἀπὸ τὶς πρῶτες δυσκολίες ποὺ ἀντιμετωπίζουμε ὅταν υἱοθετήσουμε τὴν ἄποψη πὼς οἱ φράσεις ποὺ ὑποσημαίνουν ἐκφράζουν ἓνα νόημα καὶ ὑποσημαίνουν μιὰν ἀναφορά,¹⁷ ἔχει νὰ κάνει μὲ τὶς περιπτώσεις στὶς ὁποῖες φαίνεται νὰ λείπει ἡ ἀναφορά. Ἀ.χ. ἂν ποῦμε 'ὁ τωρινὸς βασιλιάς τῆς Ἀγγλίας εἶναι φαλακρὸς', αὐτὸ δὲν μοιάζει γιὰ δήλωση σχετικὴ μὲ τὸ σύνθετο νόημα 'ὁ βασιλιάς τῆς Ἀγγλίας', ἀλλὰ γιὰ δήλωση ποὺ ἀφορᾶ τὸν πραγματικὸ ἄνθρωπο τὸν ὁποῖο ὑποσημαίνει τὸ νόημα. Ἀλλὰ τώρα, ἂς ἐξετάσουμε τὴν 'ὁ βασιλιάς τῆς Γαλλίας εἶναι φαλακρὸς'. Μὲ βάση τὴν ὁμοιότητα τῆς μορφῆς, τὸ ἴδιο θὰ ἔπρεπε νὰ ἰσχύει καὶ γιὰ τὴν ἀναφορά τῆς φράσης 'ὁ βασιλιάς τῆς Γαλλίας'. Ἀλλὰ ἡ φράση αὐτή, μολονότι ἔχει νόημα, ἐφόσον ἡ φράση 'ὁ βασιλιάς τῆς Ἀγγλίας' ἔχει νόημα, ἀσφαλῶς δὲν ἔχει ἀναφορά (τουλάχιστο μὲ τὴν τρέχουσα ἔννοια). Κατὰ συνέπεια θὰ νόμιζε κανεὶς πὼς ἡ 'ὁ βασιλιάς τῆς Γαλλίας εἶναι φαλακρὸς' πρέπει νὰ εἶναι ἄ-νοησία· ἀλλὰ δὲν εἶναι ἄ-νοησία ἀφοῦ εἶναι ὀλοφάνερα ψευδής. Ἡ, τώρα, ἂς θεωρήσουμε

14. Δὲς τὸ ἄρθρο του «Über Sinn und Bedeutung» στὸ Zeitschrift für Phil. und Phil. Kritik, τόμος 100.

15. Ὁ Frege διακρίνει τὸ στοιχεῖο τοῦ νοήματος ἀπὸ τὸ στοιχεῖο τῆς ἀναφορᾶς, ὅτι μόνον στὶς σύνθετες ἀναφορικὲς φράσεις, ἀλλὰ σὲ ὅλες τὶς περιπτώσεις. Ἔτσι λοιπὸν, ἓνα σύνθετο ποὺ ὑποσημαίνει, εἶναι τὰ νοήματα τῶν συστατικῶν του ποὺ ἀποτελοῦν τὸ νόημά του, ὄχι οἱ ἀναφορὲς τους. Στὴν πρόταση «τὸ Λευκὸ Ὅρος ξεπερνᾶει τὰ χίλια μίλια» κατὰ τὸν Frege, τὸ νόημα τοῦ 'Λευκὸ Ὅρος' ἀποτελεῖ συστατικὸ τοῦ νοήματος τῆς πρότασης, ὄχι τὸ βουνό.

16. *Waverley* εἶναι τὸ συλλογικὸ ὄνομα ἀναρίθμητων μυθιστορημάτων τοῦ Scott· ἡ σειρά τους ἀρχίζει μὲ τὸ μυθιστόρημα ποὺ ἔχει τὸν ὁμώνυμο τίτλο (1814) καὶ περιλαμβάνει τὸν «Ἰβανόη» (1820), «Τὸ Φυλαχτὸ» κ.ἄ. Τὰ ρομαντικὰ αὐτὰ μυθιστορήματα δημοσιεύθηκαν ἄνώνυμα (καὶ συντήρησαν τὸν μῦθο τοῦ «Μεγάλου Ἀνώνυμου»). Τὴ λέξη «authentic» ἀποδίνω μὲ «συγγραφέας» ἢ καὶ μὲ «ἐκεῖνος ποὺ ἔγραψε», μολονότι οἱ δύο αὐτὲς ἐκφράσεις δὲν εἶναι ἀσστηρᾶ ἰσοδύναμες ὅπως παρατήρησε ὁ Moore – δὲς ὑποσημείωση 24. [Στὴν ἀρχὴ τοῦ κεφαλαίου]

17. Σύμφωνα μὲ τὴ θεωρία αὐτή, θὰ λέμε πὼς ἡ φράση ποὺ ὑποσημαίνει ἐκφράζει ἓνα νόημα· καὶ θὰ λέμε, καὶ γιὰ τὸ νόημα ἀλλὰ καὶ γιὰ τὴ φράση, πὼς ὑποσημαίνουν μιὰν ἀναφορά. Στὴν ἄλλη θεωρία, ἐκείνην ποὺ προτείνω, δὲν ὑπάρχει νόημα· ὅσο γιὰ τὴν ἀναφορά αὐτὴ ὑπάρχει, ἀλλ' ὄχι πάντα.

μιὰ πρόταση σὰν τὴν ἀκόλουθη: "Ἄν ἡ κ εἶναι μιὰ κλάση ποὺ ἔχει ἓνα μόνο μέλος, τότε αὐτὸ τὸ μέλος εἶναι ἓνα μέλος τῆς κ'· αὐτὸ μπορούμε νὰ τὸ ποῦμε: "Ἄν ἡ κ εἶναι μοναδιαία κλάση, τὸ κ εἶναι ἓνα κ'. Αὐτὴ ἡ πρόταση θὰ πρέπει νὰ εἶναι πάντα ἀληθὴς, ἀφοῦ τὸ συμπέρασμα τῆς εἶναι ἀληθὲς κάθε φορά ποὺ ἡ ὑπόθεσή τῆς εἶναι ἀληθὴς. "Ὅμως ἡ 'τὸ κ' εἶναι ἀναφορικὴ φράση, καὶ γιὰ τὴν ἀναφορὰ λέμε πὼς εἶναι ἓνα κ (ὄχι γιὰ τὸ νόημα). "Ἄν ὅμως ἡ κ δὲν εἶναι κλάση μὲ ἓνα μόνο στοιχεῖο, τότε, τὸ κ μοιάζει νὰ μὴ ὑποσημαίνει τίποτε. Αὐτὸ θὰ ἔκανε τὴν πρότασή μας νὰ φαίνεται ἀ-νοησία κάθε φορά ποὺ τὸ κ δὲν εἶναι κλάση μὲ ἓνα μόνο μέλος.

Εἶναι ὅμως φανερὸ πὼς τέτοιες προτάσεις δὲν γίνονται ἀ-νόητες μονάχα ἐπειδὴ ἡ ὑπόθεσή τους εἶναι ψευδής. Ὁ βασιλιάς στὴν *Τρικυμία* τοῦ Shakespeare θὰ μπορούσε νὰ πεῖ: "Ἄν ὁ Φερδινάνδος δὲν πνίγηκε, τότε ὁ Φερδινάνδος εἶναι ὁ μοναδικὸς γιὸς μου". Ἀλλὰ ἡ φράση 'ὁ μοναδικὸς γιὸς μου' εἶναι ἀναφορικὴ φράση ἢ ὁποία, ἐκ πρώτης ὄψεως, ἔχει ἀναφορὰ τότε καὶ μόνο τότε ὅταν ἔχω ἀκριβῶς ἓναν γιό. Μολοτούτο ἡ πρόταση ποὺ ἀνάφερα πρὶν πάνω, θὰ εἶχε παραμείνει ἀληθὴς ἂν ὁ Φερδινάνδος, στὴν πραγματικότητα, εἶχε πνιγεῖ. Γιὰ αὐτὸ τὸ λόγο πρέπει ἢ νὰ προβλέψουμε ἀναφορὰ στὶς περιπτώσεις ὅπου, ἐκ πρώτης ὄψεως, αὐτὴ λείπει· ἢ, πρέπει νὰ ἐγκαταλείψουμε τὴν ἄποψη πὼς ἐκεῖνο γιὰ τὸ ὁποῖο γίνεται λόγος στὶς προτάσεις ποὺ περιέχουν ἀναφορικὲς φράσεις εἶναι ἡ ἀναφορὰ. Προτείνω λοιπὸν τὸ δεύτερο. Μπορεῖ κανεὶς νὰ ἀκολουθήσει τὴν πρώτη λύση — ὅπως κάνει ὁ Meinong — ἂν δεχτεῖ ἀντικείμενα ποὺ δὲν ἔχουν ὑπόσταση καὶ ἀρνηθεῖ πὼς ἀκολουθοῦν τὴν ἀρχὴ τῆς μὴ ἀντίφασης. Ὡστόσο, ἂν εἶναι δυνατό, αὐτὸ πρέπει νὰ ἀποφευχθεῖ. Ἐναν ἄλλο τρόπο γιὰ νὰ ἀκολουθήσει κανεὶς τὴν ἴδια πορεία (ποὺ καὶ αὐτὸς ἀνήκει στὴν πρώτη λύση), υἱοθετεῖ ὁ Frege, ὁ ὁποῖος, ἐξ ὀρισμοῦ, προβλέπει μιὰ καθαρὰ συμβατικὴ ἀναφορὰ γιὰ τὶς περιπτώσεις ὅπου, διαφορετικὰ, δὲν θὰ ὑπῆρχε καμιὰ ἀναφορὰ. Ἔτσι, ἡ φράση 'ὁ βασιλιάς τῆς Γαλλίας' πρέπει νὰ ἀναφέρεται στὴν κενὴ κλάση· ἡ φράση 'ὁ μόνος γιὸς τοῦ κυρίου Τάδε' (ποὺ ἔχει μιὰ χαριτωμένη οἰκογένεια μὲ δέκα μέλη), πρέπει νὰ ὑποσημαίνει τὴν κλάση ὅλων τῶν γιῶν του, κ.ο.κ.ε. Ὡστόσο αὐτὴ ἡ διαδικασία, μολονότι μπορεῖ νὰ μὴ ὀδηγεῖ σὲ λογικὸ σφάλμα, εἶναι φανερὸ πὼς εἶναι καθαρὰ τεχνητὴ καὶ ὅτι δὲν ἀποτελεῖ διεξοδικὴ ἀνάλυση τοῦ ζητήματος. Ἔτσι λοιπὸν, ἂν δεχτούμε πὼς ὅλες γενικὰ οἱ ἀναφορικὲς φράσεις ἔχουν καὶ τὴν πλευρὰ τοῦ νοήματος καὶ τὴν πλευρὰ τῆς ἀναφορᾶς, οἱ περιπτώσεις ὅπου δὲν φαίνεται νὰ ὑπάρχει ἀναφορὰ δημιουργοῦν δυσκολίες, εἴτε ὑποθέσουμε πὼς πράγματι ὑπάρχει μιὰ ἀναφορὰ εἴτε ὑποθέσουμε πὼς πράγματι δὲν ὑπάρχει καμιὰ ἀναφορὰ.

Ὁ ἔλεγχος μιᾶς λογικῆς θεωρίας μπορεῖ νὰ γίνῃ μὲ κριτήριον τὴν ἰκανότητά της νὰ ἀντιμετωπίζει δυσκολίες (puzzles)· καὶ εἶναι σωστὴ τακτικὴ, ὅταν καταπιανόμεστε μὲ τὴ λογικὴ, νὰ φέρνουνε στὸ νοῦ μας ὅσο γίνεται περισσότερα προβλήματα, γιὰτὶ αὐτὰ ἐξυπηρετοῦν τὸν ἴδιο περίπου σκοπὸ ποὺ ἐξυπηρετοῦν τὰ πειράματα στὴν φυσικὴ ἐπιστήμη. Θὰ ἐκθέσω λοιπὸν τρεῖς δυσκολίες ποὺ κάθε θεωρία τῆς ἀναφορᾶς ὀφείλει νὰ μπορεῖ νὰ τὶς

λύσει· κατόπι νά δείξω ὅτι ἡ θεωρία πού προτείνω ἀποτελεῖ λύση τους.

(1) Ἄν τὸ a ταυτίζεται μὲ τὸ β , ὅτιδήποτε ἀληθεύει γιὰ τὸ ἓνα ἀληθεύει καί γιὰ τὸ ἄλλο· καί, σὲ κάθε πρόταση, τὸ ἓνα μπορεῖ νά ἀντικαταστήσει τὸ ἄλλο χωρὶς νά μεταβληθεῖ ἡ ἀλήθεια ἢ τὸ ψεῦδος τῆς πρότασης. Ὁ Γεώργιος IV ἤθελε νά ξέρει ἂν συγγραφέας τοῦ *Waverley* ἦταν ὁ Σκώτ· καί στὴν πραγματικότητα ὁ Σκώτ ἦταν ὁ συγγραφέας τοῦ *Waverley*. Μποροῦμε λοιπὸν νά ἀντικαταστήσουμε τὸ ὁ συγγραφέας τοῦ *Waverley* μὲ τὸ Σκώτ καί, ἀπὸ αὐτὸ νά ἀποδείξουμε πὼς ὁ Γεώργιος IV ἤθελε νά ξέρει ἂν ὁ Σκώτ ἦταν ὁ Σκώτ. Ὡστόσο δύσκολα μποροῦμε νά ἀποδώσουμε στὸν πρῶτο τζέντελμαν τῆς Εὐρώπης ἓνα ἐνδιαφέρον γιὰ τὴν ἀρχὴ τῆς ταυτότητας.

(2) Σύμφωνα μὲ τὴν ἀρχὴ τοῦ ἀποκλειόμενου τρίτου, πρέπει νά ἀληθεύει εἴτε ἡ 'Α εἶναι Β' εἴτε ἡ 'Α δὲν εἶναι Β'. Κατὰ συνέπεια πρέπει νά ἀληθεύει εἴτε πὼς 'ὁ τωρινὸς βασιλιάς τῆς Γαλλίας εἶναι φαλακρός', εἴτε πὼς 'ὁ τωρινὸς βασιλιάς τῆς Γαλλίας δὲν εἶναι φαλακρός'. Ὡστόσο ἂν ἀπαριθμήσουμε τὰ πράγματα πού εἶναι φαλακρά, καί κατόπι, αὐτὰ πού δὲν εἶναι φαλακρά, δὲν θά βροῦμε τὸν τωρινὸ βασιλιά τῆς Γαλλίας σὲ κανέναν ἀπὸ τοὺς δυὸ καταλόγους. Οἱ ἐγγελιανοί, πού λατρεύουν τὴ σύνθεση, πιθανὸν νά βγάλουν τὸ συμπέρασμα πὼς φοράει περούκα.

(3) Ἄς θεωρήσουμε τὴν πρόταση 'τὸ Α διαφέρει ἀπὸ τὸ Β'. Ἄν αὐτὴ ἀληθεύει, ὑπάρχει διαφορὰ ἀνάμεσα στὰ Α καί Β, καί αὐτὸ τὸ γεγονὸς μπορεῖ νά τὸ ἐκφράσουμε μὲ τὴ μορφή 'ἡ διαφορὰ ἀνάμεσα στὸ Α καί στὸ Β ἔχει ὑπόσταση'. Ἀλλὰ ἂν εἶναι ψευδὲς ὅτι τὸ Α διαφέρει ἀπὸ τὸ Β, τότε δὲν ὑπάρχει διαφορὰ ἀνάμεσα στὰ Α καί Β καί τὸ γεγονὸς αὐτὸ μποροῦμε νά τὸ ἐκφράσουμε μὲ τὴ μορφή 'ἡ διαφορὰ ἀνάμεσα στὸ Α καί στὸ Β δὲν ἔχει ὑπόσταση'. Ἀλλὰ πὼς γίνεται ἓνα μὴ-ὄν νά εἶναι ὑποκείμενο μιᾶς πρότασης; Ἄν τὸ «εἶμαι» θεωρηθεῖ πὼς βεβαιώνει τὴν ὑπόσταση ἢ τὸ εἶναι,¹⁸ καί ὄχι τὴν ὑπαρξή, τότε ἡ 'Νοῶ, ἄρα εἶμαι' δὲν εἶναι πιὸ προφανὴς ἀπὸ τὴν 'Εἶμαι τὸ ὑποκείμενο μιᾶς πρότασης, ἄρα εἶμαι'. Πρέπει λοιπὸν, καθὼς φαίνεται, κάθε φορά πού ἀρνούμαστε τὸ εἶναι σὲ κάτι, νά πέφτουμε σὲ ἀντίφαση· ἀλλά, μιλώντας γιὰ τὸν Meinong, εἶδαμε πὼς καί ἂν ἀκόμα δεχόμαστε τὸ εἶναι, ὀδηγοῦμαστε καμιά φορά, στὴν ἀντίφαση. Ἔτσι ἂν τὸ Α καί τὸ Β δὲν διαφέρουν, φαίνεται ἐξίσου ἀδύνατο νά ὑποθέσουμε εἴτε πὼς ὑπάρχει ἓνα ἀντικείμενο ὅπως 'ἡ διαφορὰ ἀνάμεσα στὸ Α καί στὸ Β' εἴτε πὼς δὲν ὑπάρχει τέτοιο ἀντικείμενο.

Ἡ σχέση τοῦ νοήματος πρὸς τὴν ἀναφορὰ συνεπάγεται μερικὲς πολὺ περίεργες δυσκολίες πού, ἀπὸ μόνες τους, φαίνεται νά φτάνουν γιὰ νά ἀποδειχτεῖ πὼς ἡ θεωρία πού ὀδηγεῖ σὲ τέτοιες δυσκολίες πρέπει νά εἶναι λαθεμένη.

Ὅταν θέλουμε νά μιλήσουμε γιὰ τὸ νόημα μιᾶς ἀναφορικῆς φράσης, σὲ ἀντιδιαστολὴ μὲ τὴν ἀναφορὰ τῆς, ὁ φυσικὸς τρόπος εἶναι νά βάλουμε μονὰ ἀνωφερῆ εἰσαγωγικά. Λέμε:

18. Χρησιμοποιῶ τοὺς δυὸ ὄρους ὡς ἰσοδύναμους.

Τὸ κέντρο μάζας τοῦ ἡλιακοῦ συστήματος εἶναι ἓνα σημεῖο, ὄχι ἓνα σύνθετο πὸ ὑποσημαίνει.

Ἐπὶ τὸ κέντρο μάζας τοῦ ἡλιακοῦ συστήματος' εἶναι ἓνα σύνθετο πὸ ὑποσημαίνει, ὄχι ἓνα σημεῖο.

Ἡ ἀκόμη:

Ἡ πρώτη ἀράδα τῆς Ἐλεγείας τοῦ Gray δηλώνει μιὰ πρόταση.

Ἡ πρώτη ἀράδα τῆς Ἐλεγείας τοῦ Gray' δὲν δηλώνει μιὰ πρόταση.

Ὡστε λοιπὸν γιὰ κάθε ἀναφορικὴ φράση, ἄς ποῦμε τὴν K, θέλουμε νὰ ἐξετάσουμε τὴ σχέση πὸ ἔχουν τὰ K καὶ 'K' — ὅπου ἡ διαφορὰ ἀνάμεσα στὰ δυὸ εἶναι τέτοια ὅπως τὴ δείχνουν τὰ παραπάνω παραδείγματα.

Ἀρχίζουμε, λέγοντας πὸς ὅταν ἐμφανίζεται τὸ K τότε μιλάμε γιὰ τὴν ἀναφορά, ἐνῶ ὅταν ἐμφανίζεται τὸ 'K' τότε πρόκειται γιὰ τὸ νόημα. Ὅμως ἡ σχέση ἀνάμεσα στὸ νόημα καὶ στὴν ἀναφορά δὲν εἶναι μονάχα ἡ γλωσσικὴ (linguistic) σχέση μέσα ἀπὸ τὴ φράση: πρέπει νὰ ὑπάρχει καὶ μιὰ λογικὴ σχέση πὸ ἐκφράζουμε λέγοντας πὸς τὸ νόημα ὑποσημαίνει τὴν ἀναφορά. Ἀλλὰ ἡ δυσκολία πὸς πρέπει νὰ ἀντιμετωπίσουμε εἶναι πὸς δὲν μποροῦμε νὰ πετύχουμε καὶ τὰ δυὸ μαζί: νὰ διατηρήσουμε τὴ συνάφεια τοῦ νοήματος μὲ τὴν ἀναφορά καὶ συνάμα νὰ ἀποφύγουμε τὰ δυὸ νὰ εἶναι ἓνα πράγμα. Ἄλλη δυσκολία εἶναι πὸς δὲν μποροῦμε νὰ φτάσουμε στὸ νόημα χωρὶς νὰ περάσουμε ἀπὸ ἀναφορικὲς φράσεις. Τοῦτο συμβαίνει γιὰ τὸν ἀκόλουθο λόγο.

Ἡ ἴδια φράση K πρέπει νὰ ἔχει καὶ νόημα καὶ ἀναφορά. Ἀλλὰ ἂν μιλήσουμε γιὰ 'τὸ νόημα τῆς K', τοῦτο μᾶς δίνει τὸ νόημα τῆς ἀναφορᾶς (ἂν ὑπάρχει). Ἐπὶ τὸ νόημα τῆς πρώτης ἀράδας τῆς Ἐλεγείας τοῦ Gray' εἶναι τὸ ἴδιο μὲ 'τὸ νόημα τῆς «The curfew tolls the knell of parting day»¹⁹ ἀλλὰ δὲν εἶναι τὸ ἴδιο μὲ 'τὸ νόημα τῆς «πρώτης ἀράδας τῆς Ἐλεγείας τοῦ Gray»'. Ἐτσι γιὰ νὰ ἔχουμε τὸ νόημα πὸς θέλουμε, πρέπει νὰ μιλάμε ὄχι γιὰ 'τὸ νόημα τῆς K' ἀλλὰ γιὰ τὸ 'νόημα τῆς «K»' πὸς εἶναι τὸ ἴδιο μὲ τὴν ἴδια τὴν 'K'. Παρόμοια, 'ἡ ἀναφορά τῆς K', δὲν σημαίνει τὴν ἀναφορά πὸς ζητοῦμε, ἀλλὰ κάτι πὸς, ἂν ἔχει κάποια ἀναφορά, συμπίπτει μὲ ἐκεῖνο πὸς ὑποσημαίνει ἡ ἀναφορά πὸς ζητοῦμε. Γιὰ παράδειγμα, ἔστω 'K' ἢ: 'τὸ σύνθετο πὸς ὑποσημαίνει καὶ πὸς περιέχεται στὸ δεύτερο ἀπὸ τὰ παραδείγματα πὸς δόθηκαν πὸς πάνω'. Τότε:

K = 'ἡ πρώτη ἀράδα τῆς Ἐλεγείας τοῦ Gray', καὶ

ἀναφορά τοῦ K = The curfew tolls the knell of parting day.

Ἀλλὰ ἐκεῖνο πὸς ἐννοοῦσαμε νὰ ἔχουμε ὡς ἀναφορά ἦταν 'ἡ πρώτη ἀράδα τῆς Ἐλεγείας τοῦ Gray'. Ἐτσι λοιπὸν δὲν πετύχαμε νὰ ἔχουμε ἐκεῖνο πὸς θέλαμε.

.....

19. Δὲν μπορῶ νὰ τὸ μεταφράσω στὰ ἑλληνικά. Πολὺ πρόχειρα: «τὸ ἑσπερινὸ καμπάνισμα νεκροσημαίνει τὴ μέρα πὸς φεύγει» [ΣτΜ].

Τὴ δυσκολία νὰ μιλήσουμε γιὰ τὸ νόημα ἐνὸς σύνθετου ποὺ ὑποσημαίνει μποροῦμε νὰ τὴν ἐκθέσουμε μὲ τὸν ἀκόλουθο τρόπο: Μόλις βάλουμε τὸ σύνθετο ποὺ ὑποσημαίνει μέσα σὲ μιὰ πρόταση, ἢ πρόταση ἀφορᾶ τὴν ἀναφορά, καὶ ἂν κατασκευάσουμε μιὰ πρόταση στὴν ὁποία τὸ ὑποκείμενο εἶναι ἢ φράση 'τὸ νόημα τῆς Κ', τότε ὑποκείμενο τῆς πρότασης εἶναι τὸ νόημα (ἂν ὑπάρχει) τῆς ἀναφορᾶς — πράγμα ποὺ δὲν ἦταν στὴν πρόθεσή μας. Αὐτὸ μᾶς κάνει νὰ λέμε πὼς ὅταν διακρίνουμε τὸ νόημα ἀπὸ τὴν ἀναφορά, ἐκεῖνο μὲ τὸ ὁποῖο ἔχουμε νὰ κάνουμε εἶναι τὸ νόημα: τὸ νόημα ἔχει ἀναφορά καὶ εἶναι ἓνα σύνθετο· καὶ δὲν ὑπάρχει κάτι ξεχωριστὸ ἀπὸ τὸ νόημα ποὺ νὰ μπορεῖ νὰ ὀνομάζεται τὸ σύνθετο καὶ νὰ λέμε γιὰ τοῦτο πὼς ἔχει καὶ νόημα καὶ ἀναφορά. Σύμφωνα μὲ τὴν ἄποψη ποὺ συζητοῦμε, ἡ σωστὴ ἔκφραση εἶναι πὼς μερικὰ νοήματα ἔχουν ἀναφορές.

Αὐτὸ δείχνει ἀκόμα πιὸ καθαρὰ τὴ δυσκολία ποὺ συναντοῦμε ὅταν μιλάμε γιὰ νοήματα. Γιατὶ ἂν λ.χ. Κ εἶναι τὸ σύνθετο, τότε πρέπει νὰ ποῦμε πὼς τὸ Κ εἶναι τὸ νόημα τοῦ σύνθετου. Ὡστόσο, κάθε φορά ποὺ βρίσκουμε τὸ Κ χωρὶς εἰσαγωγικά, ἐκεῖνο ποὺ λέγεται δὲν ἰσχύει γιὰ τὸ νόημα ἀλλὰ γιὰ τὴν ἀναφορά, ὅπως συμβαίνει ὅταν λέμε: Τὸ κέντρο μάζας τοῦ ἡλιακοῦ συστήματος εἶναι ἓνα σημεῖο. Ἔτσι γιὰ νὰ μιλάμε γιὰ τὸ ἴδιο τὸ Κ, δηλαδὴ νὰ ἐκφέρουμε μιὰ πρόταση σχετικὴ μὲ τὸ νόημα, τὸ ὑποκείμενο δὲν πρέπει νὰ εἶναι τὸ Κ, ἀλλὰ κάτι ποὺ ὑποσημαίνει τὸ Κ. Ἔτσι ἐκεῖνο ποὺ χρησιμοποιοῦμε ὅταν θέλουμε νὰ μιλήσουμε γιὰ τὸ νόημα — δηλαδὴ τὸ 'Κ' —, πρέπει νὰ εἶναι ὄχι τὸ νόημα, ἀλλὰ κάτι ποὺ ὑποσημαίνει τὸ νόημα. Καὶ τὸ Κ δὲν πρέπει νὰ εἶναι ἓνα συστατικὸ αὐτοῦ τοῦ σύνθετου (ὅπως εἶναι συστατικὸ τῆς φράσης 'τὸ νόημα τοῦ Κ')· γιατί ἂν τὸ Κ βρίσκεται στὸ σύνθετο, δὲν εἶναι τὸ νόημά του ποὺ βρίσκεται σ' αὐτό, ἀλλὰ ἡ ἀναφορά του, καὶ δὲν ὑπάρχει ἀνάστροφος δρόμος ἀπὸ τὴν ἀναφορά στὸ νόημα, γιατί κάθε ἀντικείμενο μπορεῖ νὰ ὑποσημανθεῖ ἀπὸ ἄπειρο ἀριθμὸ διαφορετικῶν ἀναφορικῶν φράσεων.

Τὰ 'Κ' καὶ Κ μοιάζουν νὰ εἶναι διαφορετικὲς ὀντότητες, τέτοιες ποὺ τὸ 'Κ' νὰ ὑποσημαίνει τὸ Κ. Αὐτὸ ὅμως δὲν φτάνει ὡς ἐξήγηση γιατί διόλου δὲν φωτίζει τὴ σχέση ἀνάμεσα στὰ Κ καὶ 'Κ'. Λοιπὸν ποῦ πρέπει νὰ ψάξουμε τὸ σύνθετο 'Κ' ποὺ θὰ ὑποσημαίνει τὸ Κ; Καὶ ἀκόμη, ὅταν τὸ Κ ὑπάρχει σὲ μιὰ πρόταση δὲν εἶναι μονάχα ἡ ἀναφορά ποὺ ὑπάρχει σ' αὐτὴν (ὅπως θὰ δοῦμε στὴν ἐρχόμενη παράγραφο)· ὥστόσο σύμφωνα μὲ τὴν ἄποψη ποὺ συζητοῦμε, τὸ Κ εἶναι μονάχα ἡ ἀναφορά, ἀφοῦ τὸ νόημα περιορίζεται μονάχα στὸ 'Κ'. Αὐτὸ εἶναι ἀνυπερβλήτη δυσκολία ποὺ ὀδηγáει στὸ συμπέρασμα, πὼς ὅλο γενικὰ τὸ θέμα τῆς διάκρισης ἀνάμεσα στὸ νόημα καὶ στὴν ἀναφορά ἔχει παρανοηθεῖ.

Πὼς τὸ νόημα δὲν εἶναι ἀμελητέο ὅταν μιὰ ἀναφορικὴ φράση ἀπαντᾷ σὲ μιὰ πρόταση, ἀποδείχεται ἀπὸ τὴ δυσκολία (puzzle) γιὰ τὸν συγγραφέα τοῦ *Waverley*. Ἡ πρόταση 'ὁ Σκὼτ ἦταν ὁ συγγραφέας τοῦ *Waverley*' ἔχει μιὰν ιδιότητα ποὺ δὲν τὴν ἔχει ἡ πρόταση 'ὁ Σκὼτ ἦταν ὁ Σκὼτ', δηλαδὴ τὴν ιδιότητα ὁ Γεώργιος IV νὰ θέλει νὰ ξέρει ἂν ἦταν ἀληθινὴ. Οἱ δύο προ-

τάσεις δὲν ταυτίζονται λοιπὸν· ἄρα ἀπὸ τὴν ἄποψη ποὺ δέχεται αὐτὴ τὴ διάκριση, βγαίνει πὼς τὸ νόημα τῆς 'ὁ συγγραφέας τοῦ *Waverley*' πρέπει νὰ ἔχει τὸ ἴδιο βᾶρος ὅσο καὶ ἡ ἀναφορὰ τῆς. Ὡστόσο, ὅπως εἶδαμε, ἐφόσον ἐξακολουθοῦμε νὰ δεχόμαστε αὐτὴ τὴν ἄποψη, εἴμαστε ὑποχρεωμένοι νὰ ὑποστηρίξουμε πὼς πρέπει νὰ λάβουμε ὑπ' ὄψη μας μόνο τὴν ἀναφορὰ. Γι' αὐτὸ καὶ ἡ ἄποψη ποὺ συζητήσαμε πρέπει νὰ ἐγκαταλειφθεῖ.

Μένει λοιπὸν νὰ δείξουμε μὲ ποιὸ τρόπο ἢ θεωρία ποὺ ἐξηγήσαμε στὴν ἀρχὴ τοῦ ἄρθρου τούτου, λύνει ὅλες τὶς δυσκολίες ποὺ παρουσιάζονται.

Σύμφωνα μὲ τὴν ἄποψη ποὺ προτείνω, ἡ ἀναφορική φράση εἶναι οὐσιαστικὰ μέρος τῆς πρότασης (sentence) καὶ δὲν ἔχει σημασία ἀπὸ μόνη τῆς — σὲ ἀντίθεση μὲ αὐτὸ ποὺ συμβαίνει μὲ τὶς περισσότερες λέξεις —. "Ἄν πῶ 'ὁ Σκῶτ ἦταν ἄνθρωπος', αὐτὸ εἶναι μιὰ δήλωση τῆς μορφῆς 'ὁ x ἦταν ἄνθρωπος' καὶ ἔχει γιὰ ὑποκείμενό τῆς τὸ 'ὁ Σκῶτ'. "Ἄν ὅμως πῶ 'ὁ συγγραφέας τοῦ *Waverley* ἦταν ἄνθρωπος', αὐτὸ δὲν ἀποτελεῖ πρόταση τῆς μορφῆς 'ὁ x ἦταν ἄνθρωπος' καὶ δὲν ἔχει γιὰ ὑποκείμενο τὸ 'ὁ συγγραφέας τοῦ *Waverley*'. "Ἄν ἐπιβραχύνουμε ἐκεῖνο ποὺ εἶπαμε στὴν ἀρχὴ τοῦ ἄρθρου,²⁰ μποροῦμε, στὴ θέση τοῦ 'ὁ συγγραφέας τοῦ *Waverley*', νὰ βάλουμε: 'Μιὰ καὶ μόνη ὄντοτητα ἔγραψε τὸ *Waverley*, καὶ αὐτὴ ἦταν ἄνθρωπος'. (Αὐτὸ δὲν εἶναι ἀκριβῶς τὸ ἴδιο μὲ ἐκεῖνο ποὺ ἐννοοῦμε μὲ τὴν προγενέστερη διατύπωση, ἀλλὰ διευκολύνει τὴν ἐκθεση). Γενικεύοντας, ἂν ὑποθέσουμε πὼς θέλαμε νὰ ποῦμε πὼς ὁ συγγραφέας τοῦ *Waverley* εἶχε τὴν ιδιότητα φ, ἐκεῖνο ποὺ θέμε νὰ ποῦμε ἰσοδυναμεῖ μὲ 'Μιὰ καὶ μόνη ὄντοτητα ἔγραψε τὸ *Waverley* καὶ αὐτὴ εἶχε τὴν ιδιότητα φ'.

Τώρα λοιπὸν ἡ ἀναφορὰ ἐξηγεῖται μὲ τὸν ἀκόλουθο τρόπο. "Ἄν κάθε πρόταση ὅπου ἀπαντᾷ ἡ φράση 'ὁ συγγραφέας τοῦ *Waverley*', τὴν ἐξηγήσουμε ὅπως κάναμε πρὸ πάνω, ἡ πρόταση 'ὁ Σκῶτ ἦταν ὁ συγγραφέας τοῦ *Waverley* (δηλαδὴ 'ὁ Σκῶτ ταυτιζόταν μὲ τὸν συγγραφέα τοῦ *Waverley*) γίνεται: 'Μιὰ καὶ μόνη ὄντοτητα ἔγραψε τὸ *Waverley* καὶ ὁ Σκῶτ ταυτιζόταν μὲ αὐτήν'. "Ἡ, ἂν ξαναγυρίσουμε στὴν ἐντελῶς ρητὴ μορφή: 'Δὲν εἶναι πάντοτε ψευδὲς γιὰ τὸν x πὼς ὁ x ἔγραψε τὸ *Waverley*, [καὶ] πὼς εἶναι πάντα ἀληθὲς γιὰ τὸν y πὼς ἂν ὁ y ἔγραψε τὸ *Waverley* ὁ y ταυτίζεται μὲ τὸν x, καὶ πὼς ὁ Σκῶτ ταυτίζεται μὲ τὸν x'. "Ἄν λοιπὸν ἡ 'K' εἶναι μιὰ ἀναφορική φράση, μπορεῖ νὰ τύχει νὰ ὑπάρχει μιὰ ὄντοτητα x (δὲν γίνεται νὰ ὑπάρχουν περισσότερες) γιὰ τὴν ὁποία ἀληθεύει ἡ πρόταση 'ὁ x ταυτίζεται μὲ τὸ K' (ἡ πρόταση ἐρμηνεύεται ὅπως ἔγινε πρὸ πάνω). Μποροῦμε τότε νὰ ποῦμε πὼς ἡ ὄντοτητα x εἶναι ἡ ἀναφορὰ τῆς φράσης 'K'. Ἐτσι ὁ Σκῶτ εἶναι ἡ ἀναφορὰ τῆς 'ὁ συγγραφέας τοῦ *Waverley*'. Τὸ 'K' μὲ τὰ μονὰ ἀνωφερῆ εἰσαγωγικά θὰ εἶναι μόνο ἡ φράση, καὶ ὄχι κάτι ποὺ μπορεῖ κανεὶς νὰ τὸ ὀνομάσει νόημα. Ἡ φράση *per se* δὲν ἔχει νόημα, γιὰτὶ ἡ ἀνάπτυξη τῆς πρότασης στὴν ὁποία ἐμφανιζόταν δὲν τὴν περιέχει πιά, τώρα ποὺ ἀναλύθηκε.

Μποροῦμε τώρα νὰ διαπιστώσουμε πὼς ἡ λύση τῆς δυσκολίας σχετικὰ

20. Βλέπε σελίδα 228 πρὸ πάνω [ΣτΜ].

μέ την περιέργεια του Γεωργίου IV είναι πολύ άπλή. Η πρόταση 'ό Σκώτ ήταν ό συγγραφέας του *Waverley*' (τήν ασυντόμευτη μορφή της τή γράψαμε στη προηγούμενη παράγραφο), δέν περιέχει κανένα συστατικό όπως τό 'ό συγγραφέας του *Waverley*', που στη θέση του νά μπορεί νά μπει τό 'ό Σκώτ'. Τουτό δέν ανατρέπει τήν αλήθεια τών συνεπαγωγών (inferences) που είναι αποτέλεσμα τής άπλής ρηματικῆς αντικατάστασης του 'ό συγγραφέας του *Waverley*' μέ τό 'Σκώτ', φτάνει μόνο ή φράση 'ό συγγραφέας του *Waverley*' νά παρουσιάζεται στην πρόταση που μελετάμε μέ αυτόν που αποκαλώ *πρωτεύοντα* τρόπο. Για τις αναφορικές φράσεις υπάρχει ή ακόλουθη διαφορά ανάμεσα στην πρωτεύουσα εμφάνιση σε μιá πρόταση και στην δευτερεύουσα εμφάνιση.

Όταν λέμε: 'ό Γεώργιος IV ήθελε νά ξέρει τó τάδε' ή 'τό τάδε είναι έκπληκτικό' ή 'τό τάδε είναι αληθές' κτλ., τó 'τό τάδε' πρέπει νά είναι μιá πρόταση. Τώρα ως υποθέσουμε πώς 'τό τάδε' περιέχει μιάν αναφορική φράση. Μπορούμε ή νά απαλείψουμε αυτή τήν αναφορική φράση από τήν έξαρτημένη πρόταση 'τό τάδε', ή νά τήν απαλείψουμε από όλόκληρη τήν πρόταση στην όποία τó 'τό τάδε' είναι ένα άπλό συστατικό. Ανάλογα μέ αυτό που θα κάνουμε, προκύπτουν διαφορετικές προτάσεις. Έχω ακούσει πώς υπήρχε ένας μυγιάγγιχτος ιδιοκτήτης μιás θαλαμηγού. Ένας μουσαφίρης, βλέποντας τή θαλαμηγό, του λέει: 'Νόμιζα πώς τó γιώτ σου είναι μεγαλύτερο άπ' ό,τι είναι'. 'Ο ιδιοκτήτης απάντησε: "Όχι, τó γιώτ μου δέν είναι μεγαλύτερο άπό ό,τι είναι'. Εκείνο που ό μουσαφίρης έννοοδσε ήταν: 'Οί διαστάσεις που νόμιζα πώς έχει τó γιώτ σου είναι μεγαλύτερες άπό τις διαστάσεις που έχει'. Τό νόημα που αποδόθηκε στα λόγια του είναι: 'Νόμιζα πώς οί διαστάσεις του γιώτ σου είναι μεγαλύτερες άπό τις διαστάσεις του γιώτ σου'. Και, για νά γυρίσουμε στον Γεώργιο IV και στο *Waverley*, όταν λέμε: 'ό Γεώργιος IV ήθελε νά ξέρει αν ό Σκώτ ήταν εκείνος που έγγραψε τó *Waverley*', κανονικά έννοοδμε 'ό Γεώργιος IV ήθελε νά ξέρει αν ένας και μόνο άνθρωπος έγγραψε τó *Waverley* και αν αυτός ό άνθρωπος ήταν ό Σκώτ'. Μπορούμε όμως και νά έννοοδμε: "Ένας και μόνο άνθρωπος έγγραψε τó *Waverley* και ό Γεώργιος IV ήθελε νά ξέρει αν αυτός ό άνθρωπος ήταν ό Σκώτ'. Στην τελευταία περίπτωση, ή φράση 'εκείνος που έγγραψε τó *Waverley*', περιέχεται μέ *πρωτεύοντα* τρόπο· στην προηγούμενη, μέ *δευτερεύοντα* τρόπο. Η τελευταία μπορεί νά διατυπωθεί και έτσι: 'ό Γεώργιος IV ήθελε νά ξέρει, σχετικά μέ τόν άνθρωπο που στην πραγματικότητα έγγραψε τó *Waverley*, αν αυτός ήταν ό Σκώτ'. Αυτό θα ήταν αλήθεια λ.χ. αν ό Γεώργιος IV είχε δεί τόν Σκώτ άπό μακριά και είχε ρωτήσει: 'Αυτός είναι ό Σκώτ;'. Μπορούμε νά όρίσουμε τήν *δευτερεύουσα* εμφάνιση μιás αναφορικής φράσης λέγοντας πώς στην περίπτωση αυτή, ή φράση εμφανίζεται σε μιá πρόταση που είναι μονάχα ένα συστατικό τής πρότασης που εξετάζουμε και πώς ή αντικατάσταση τής αναφορικής φράσης πρέπει νά γίνει μόνο μέσα στην ρ, όχι σ' όλόκληρη τή πρόταση για τήν όποία μιλάμε. Στην [τρέχουσα] γλώσσα είναι δύσ-

κολο να αποφύγει κανείς τη σύγχυση ανάμεσα σε πρωτεύουσα και δευτερεύουσα εμφάνιση· αλλά δεν βλάφτει να φυλαγόμαστε από αυτήν. Στη συμβολική λογική είναι βέβαια εύκολο να αποφύγει κανείς τη σύγχυση.

Το να ξεχωρίζουμε την πρωτεύουσα από τη δευτερεύουσα εμφάνιση μας επιτρέπει να απαντήσουμε στο ερώτημα αν ο τωρινός βασιλιάς της Γαλλίας είναι φαλακρός ή όχι· και, γενικά, στο ερώτημα σχετικά με τη λογική υπόσταση των αναφορικών φράσεων που δεν έχουν αναφορά. "Αν 'Κ' είναι μια αναφορική φράση, ως ποῦμε ή 'ὁ ὅρος που ἔχει τὴν ιδιότητα *F*'", τότε

'ὁ Κ ἔχει τὴν ιδιότητα *φ*' σημαίνει 'ένας και μόνο ένας ὅρος ἔχει τὴν ιδιότητα *F*' και αὐτὸς ἔχει τὴν ιδιότητα *φ*'.²¹

"Αν λοιπὸν ἡ ιδιότητα *F* δὲν ἀνήκει σὲ κανέναν ὄρο ἢ ἀν ἀνήκει σὲ περισσότερους ἀπὸ ἕναν ὄρους, συνάγεται πὼς γιὰ ὅλες τὶς τιμές τῆς *φ*, ἡ 'ὁ Κ ἔχει τὴν ιδιότητα *φ*' εἶναι ψευδής. "Ἐτσι λοιπὸν ἡ πρόταση 'ὁ τωρινός βασιλιάς τῆς Γαλλίας εἶναι φαλακρός' εἶναι ἀσφαλῶς ψευδής· και ἡ πρόταση 'ὁ τωρινός βασιλιάς τῆς Γαλλίας δὲν εἶναι φαλακρός' εἶναι ψευδής ἀν σημαίνει:

"Υπάρχει μιὰ ὄντοτητα που εἶναι τώρα βασιλιάς τῆς Γαλλίας και [αὐτὸς] δὲν εἶναι φαλακρός",

ἀλλὰ ἀληθὴς ἀν σημαίνει:

'Εἶναι ψευδές πὼς ὑπάρχει μιὰ ὄντοτητα που εἶναι τώρα βασιλιάς τῆς Γαλλίας και [αὐτὸς] εἶναι φαλακρός'.

Μὲ ἄλλα λόγια, ἡ 'ὁ βασιλιάς τῆς Γαλλίας δὲν εἶναι φαλακρός', εἶναι ψευδής ἀν ἡ εμφάνιση τῆς φράσης 'ὁ βασιλιάς τῆς Γαλλίας' εἶναι *πρωτεύουσα*, και ἀληθὴς ἀν αὐτὴ εἶναι *δευτερεύουσα*. Ἐτσι ὅλες οἱ προτάσεις στὶς ὁποῖες ἡ φράση 'ὁ βασιλιάς τῆς Γαλλίας' ἐμφανίζεται μὲ πρωτεύοντα τρόπο εἶναι ψευδεῖς· οἱ ἀρνήσεις αὐτῶν τῶν προτάσεων εἶναι ἀληθεῖς, ἀλλὰ σ' αὐτὲς ἡ φράση 'ὁ βασιλιάς τῆς Γαλλίας' ἀπαντᾷ μὲ δευτερεύοντα τρόπο. Και ἔτσι γλυτώνουμε ἀπὸ τὸ συμπέρασμα πὼς ὁ βασιλιάς τῆς Γαλλίας φοράει περούκα.

Μποροῦμε τώρα νὰ δοῦμε πὼς εἶναι δυνατὸ νὰ ἀρνηθοῦμε ὅτι ὑπάρχει κάποιο ἀντικείμενο ὅπως ἡ διαφορὰ ἀνάμεσα στὸ Α και στὸ Β στὴν περίπτωση ὅπου τὰ Α και Β δὲν διαφέρουν καθόλου. "Αν τὰ Α και Β διαφέρουν τότε ὑπάρχει ἕνα και μόνο ὄν *x* τέτοιο ὥστε ἡ 'τὸ *x* εἶναι ἡ διαφορὰ ἀνάμεσα στὸ Α και στὸ Β' νὰ εἶναι ἀληθὴς πρόταση· ἀν τὰ Α και Β δὲν διαφέρουν, τότε δὲν ὑπάρχει τέτοιο ὄν. Σύμφωνα λοιπὸν μὲ τὴν ἔννοια τῆς ἀναφορᾶς που μόλις ἐξηγήσαμε, ἡ φράση 'ἡ διαφορὰ ἀνάμεσα στὸ Α και στὸ Β' ἔχει μιὰν ἀναφορὰ ὅταν τὰ Α και Β διαφέρουν, και μόνο τότε. Αὐτὸ ἰσχύει

21. Τούτη εἶναι ἡ συνοπτικὴ ἐρμηνεία, ὄχι ἡ ἀυστηρή.

γενικά και για τις αληθείς και για τις ψευδείς προτάσεις. "Αν ή 'αΣb' συμβολίζει την 'α έχει τη σχέση Σ με b', τότε όταν ή αΣb είναι αληθής, υπάρχει μια οντότητα όπως ή σχέση Σ ανάμεσα στα a και b· αν ή αΣb είναι ψευδής, δεν υπάρχει τέτοια οντότητα. Μ' αυτό τον τρόπο, από κάθε πρόταση μπορούμε να βγάλουμε μιαν αναφορική φράση· αυτή ή φράση υποσημαίνει μιαν οντότητα αν ή πρόταση είναι αληθής, και δεν υποσημαίνει μιαν οντότητα αν ή πρόταση είναι ψευδής. Λόγου χάρι, είναι αλήθεια (τουλάχιστο, θα υποθέσουμε πως είναι) ότι ή γή περιφέρεται γύρω από τον ήλιο και ψευδος πως ο ήλιος περιφέρεται γύρω από τη γή· κατά συνέπεια ή φράση 'ή περιφορά τής γής γύρω από τον ήλιο' υποσημαίνει ένα όν, ενώ ή φράση 'ή περιφορά του ήλιου γύρω από τη γή' δεν υποσημαίνει ένα όν.²²

Τώρα μπορούμε να καταπιαστούμε με ολόκληρο τον χώρο των μη-οντοτήτων όπως 'το κυκλικό τετράγωνο', 'ο πρώτος ζυγός αριθμός που δεν είναι το 2', 'ο 'Απόλλων', 'ο 'Αμπλετ', κτλ. "Ολες τους είναι αναφορικές φράσεις που δεν έχουν αναφορά. Μια πρόταση σχετική με τον 'Απόλλωνα σημαίνει εκείνο που λαβαίνουμε αν σ' αυτήν αντικαταστήσουμε το "Απόλλων' με τη σημασία του που βρίσκουμε στο κλασικό λεξικό (λ.χ. 'ο γιός του ήλιου'). "Ολες οι προτάσεις όπου παντα ο 'Απόλλων πρέπει να ερμηνευτούν σύμφωνα με τους παραπάνω κανόνες για τις αναφορικές φράσεις. "Αν ή παρουσία του "Απόλλων' είναι πρωτεύουσα, τότε ή πρόταση που το περιέχει είναι ψευδής· αν δευτερεύουσα, τότε ή πρόταση μπορεί και να είναι αληθής. "Ετσι λοιπόν ή πρόταση 'Το κυκλικό τετράγωνο είναι κυκλικό' σημαίνει 'υπάρχει μια και μόνη οντότητα x που είναι κυκλική και τετράγωνη, και ή οντότητα αυτή είναι κυκλική'· ή πρόταση αυτή είναι ψευδής και όχι, όπως υποστηρίζει ο Meinong, αληθής. 'Η 'Το "Ον που έχει την ύψιστη τελειότητα έχει όλες τις τελειότητες· ή ύπαρξη είναι μια τελειότητα· άρα το "Ον που έχει την ύψιστη τελειότητα υπάρχει', γίνεται:

"Υπάρχει μια και μόνη οντότητα x που έχει την ύψιστη τελειότητα· αυτή έχει όλες τις τελειότητες· ή ύπαρξη είναι μια τελειότητα· άρα αυτή ή οντότητα υπάρχει'. 'Ως απόδειξη, αυτή δεν ευστοχεί γιατί δεν έχουμε απόδειξη για την προκειμένη: 'υπάρχει μια και μόνη οντότητα που έχει την ύψιστη τελειότητα'.²³

'Ο κ. MacColl (στο *Mind*, N.S., αριθμός 54 και πάλι στον αρ. 55, σελ.

22. Οι προτάσεις από τις οποίες παράγονται τέτοιες οντότητες δεν ταυτίζονται μήτε με αυτές τις οντότητες μήτε με τις προτάσεις [οι οποίες αποφαίνονται] ότι αυτές οι οντότητες υπάρχουν.

23. Το επιχείρημα μπορεί να χρησιμοποιηθεί για να αποδειχτεί — και όρθα — πως υπάρχουν όλα τα μέλη τής κλάσης των όντων που έχουν την ύψιστη τελειότητα· και μπορεί ακόμη ν' αποδείξει κανένας τυπικά πως αυτή ή κλάση δεν μπορεί να έχει περισσότερα από ένα μέλη. 'Αλλά αν πάρουμε τον όρισμό τής τελειότητας ως κατοχής όλων των θετικών κατηγορημάτων, μπορούμε να αποδείξουμε, σχεδόν εξίσου τυπικά, πως αυτή ή κλάση δεν έχει κανένα μέλος.

401) θεωρεί πώς τὰ ἐπιμέρους εἶναι δυὸ λογιῶν: πραγματικὰ καὶ μὴ-πραγματικὰ· κατὰ συνέπεια ὀρίζει τὴν κενὴ κλάση ὡς τὴν κλάση ποὺ ἀποτελεῖται ἀπὸ ὅλα τὰ μὴ-πραγματικὰ ἐπιμέρους. Δέχεται, δηλαδή, πὼς φράσεις ὅπως ἡ 'ὁ τωρινὸς βασιλιάς τῆς Γαλλίας', μολονότι δὲν ὑποσημαίνουν ἓνα πραγματικὸ ἐπιμέρους, ὥστόσο ὑποσημαίνουν ἓνα μὴ-πραγματικὸ ἐπιμέρους. Αὐτὴ οὐσιαστικά, εἶναι ἡ θεωρία τοῦ Meinong — καὶ εἶδαμε πὼς πρέπει νὰ τὴν ἀπορρίψουμε γιατί ἀντιβαίνει στὴν ἀρχὴ τῆς μὴ-ἀντίφασης. Μὲ τὴ θεωρία ποὺ προτείνουμε γιὰ τὴν ἀναφορά, εἴμαστε σὲ θέση νὰ ὑποστηρίξουμε πὼς δὲν ὑπάρχουν μὴ-πραγματικὰ ἐπιμέρους. Καὶ ἔτσι ἡ κενὴ κλάση εἶναι ἡ κλάση ποὺ δὲν περιέχει μέλη, ὄχι ἡ κλάση ποὺ περιέχει ὡς μέλη ὅλα τὰ μὴ-πραγματικὰ ἐπιμέρους.

Εἶναι σημαντικό νὰ προσέξουμε τὶς συνέπειες τῆς θεωρίας μας γιὰ τὴν ἐρμηνεία τῶν ὀρισμῶν ποὺ δίνουμε μὲ τὴ βοήθεια ἀναφορικῶν φράσεων. Στὸ εἶδος αὐτὸ ἀνήκουν οἱ περισσότεροὶ ὀρισμοὶ τῶν Μαθηματικῶν· λ.χ. ' $m - n$ σημαίνει τὸν ἀριθμὸ ποὺ, ὅταν προστεθεῖ στὸν n , δίνει ὡς ἀποτέλεσμα τὸν m '. Ἔτσι ὀρίζουμε τὸν $m - n$ ὡς κάτι ποὺ ἔχει τὸ ἴδιο νόημα μὲ μιὰ ἀναφορικὴ φράση. Ἔχουμε ὅμως συμφωνήσει πὼς οἱ ἀναφορικὲς φράσεις δὲν ἔχουν ἀναφορά καθαυτές. Ὁ ὀρισμὸς ἔπρεπε λοιπὸν νὰ εἶναι: 'Κάθε πρόταση ποὺ περιέχει τὸν $m - n$ σημαίνει τὴν πρόταση ποὺ προκύπτει ἀπὸ τὴν ἀντικατάσταση τοῦ « $m - n$ » μὲ τὸ «ὁ ἀριθμὸς ὁ ὁποῖος ὅταν προστεθεῖ στὸν n δίνει τὸν m »'. Ἡ πρόταση ποὺ προκύπτει ἐρμηνεύεται σύμφωνα μὲ τοὺς κανόνες ποὺ δόθηκαν γιὰ τὴν ἐρμηνεία τῶν προτάσεων ποὺ στη ρηματικὴ τους διατύπωση περιέχουν ἀναφορικὲς φράσεις. Στὴν περίπτωση ὅπου τὰ m καὶ n εἶναι τέτοια ὥστε νὰ ὑπάρχει ἓνας καὶ μόνον ἀριθμὸς x ποὺ, ἂν προστεθεῖ στὸν n , δίνει τὸν m , τότε ὑπάρχει ἓνας ἀριθμὸς x μὲ τὸν ὁποῖο μποροῦμε νὰ ἀντικαταστήσουμε τὸ $m - n$ σὲ κάθε πρόταση ποὺ περιέχει τὸ $m - n$ χωρὶς νὰ μεταβληθεῖ ἡ ἀλήθεια ἢ τὸ ψεῦδος τῆς ἀρχικῆς πρότασης. Ἀντίθετα, στὶς ἄλλες περιπτώσεις, ὅλες οἱ προτάσεις στὶς ὁποῖες τὸ ' $m - n$ ' ἀπαντᾷ μὲ πρωτεύοντα τρόπο, εἶναι ψευδεῖς.

Ἡ παραπάνω θεωρία ἐξηγεῖ καὶ τὴν χρησιμότητα τῆς ταυτότητας. Ἄν ἐξαιρεθοῦν τὰ βιβλία τῆς λογικῆς, κανένας δὲν ἔχει τὴν ὄρεξη νὰ πεῖ πὼς ' x εἶναι x '· καὶ ὅμως συχνὰ βεβαιώνουμε τὴν ταυτότητα μὲ μορφὲς ὅπως 'ὁ Σκὼτ ἦταν ὁ συγγραφέας τοῦ *Waverley*' ἢ 'σὺ εἶσαι ὁ ἄνθρωπος'. Χωρὶς τὴ βοήθεια τῆς ἐννοίας τῆς ταυτότητας δὲν μποροῦμε νὰ ποῦμε ποῖο εἶναι τὸ νόημα προτάσεων σὰν αὐτές, μολονότι βέβαια αὐτές δὲν εἶναι μόνο δηλώσεις πὼς ὁ Σκὼτ ταυτίζεται μὲ ἓναν ἄλλο ὄρο, δηλ. μὲ ἐκεῖνον ποὺ ἔγραψε τὸ *Waverley*, ἢ πὼς ἐσὺ ταυτίζεσαι μὲ ἓναν ἄλλο ὄρο, τὸν ἄνθρωπο. Ὁ πιὸ σύντομος τρόπος νὰ ποῦμε τὸ 'ὁ Σκὼτ εἶναι ὁ συγγραφέας τοῦ *Waverley*' φαίνεται νὰ εἶναι ὁ ἀκόλουθος: 'ὁ Σκὼτ ἔγραψε τὸ *Waverley*' καί, εἶναι πάντα ἀληθὲς γιὰ τὸν y , πὼς ἂν ὁ y ἔγραψε τὸ *Waverley*, ὁ y ταυτίζεται μὲ τὸν Σκὼτ'.²⁴ Αὐτὸς εἶναι ὁ τρόπος μὲ τὸν ὁποῖο ἡ ταυτότητα ὑπεισέρχεται στὴν

24. Ὁ Moore παρατήρησε πὼς αὐτὴ ἡ ἐρμηνεία ἔχει ψεγάδι γιατί τὸ ρῆμα 'γράφω' εἶ-

‘ὁ Σκὼτ εἶναι ὁ συγγραφέας τοῦ *Waverley*’· καὶ εἶναι ἐξαιτίας χρήσεων σὺν αὐτῆς πού ἀξίζει νὰ βεβαιώσουμε τὴν ταυτότητα.

Ἐνα ἀπὸ τὰ ἐνδιαφέροντα ἀποτελέσματα τῆς παραπάνω θεωρίας εἶναι ἀκόλουθο: ὅταν ὑπάρχει κάτι γιὰ τὸ ὁποῖο δὲν ἔχουμε ἄμεση πείρα, ἀλλὰ μονάχα γνώση τοῦ ὀρισμοῦ τοῦ ἀπὸ ἀναφορικῆς φράσεως, τότε, στὴν πραγματικότητα, οἱ προτάσεις μὲ τίς ὁποῖες παρουσιάζουμε αὐτὸ τὸ πρᾶγμα μὲ τὴ βοήθεια μιᾶς ἀναφορικῆς φράσεως, δὲν περιέχουν αὐτὸ τὸ πρᾶγμα συστατικὸ τους, ἀλλὰ ἀντίθετα, περιέχουν τὰ συστατικὰ πού ἐκφράζουν διάφορες λέξεις τῆς ἀναφορικῆς φράσεως. Ἐτσι λοιπὸν σὲ κάθε πρόταση πού μπορεῖ νὰ συλλάβει ὁ νοῦς μας (δηλαδὴ ὄχι μόνο προτάσεις γιὰ τίς ὁποῖες μποροῦμε νὰ κρίνουμε ἂν εἶναι ἀληθινῆς ἢ ψευδεῖς, ἀλλὰ ὅλες τίς προτάσεις πού μπορεῖ κανεὶς νὰ σκεφτεῖ), ὅλα τὰ συστατικὰ εἶναι, στὴν πραγματικότητα, ὄντοτες γιὰ τίς ὁποῖες ἔχουμε ἄμεση πείρα. Πράγματα ὅπως ἡ ὕλη (μὲ τὴν ἔννοια πού ἀπαντᾷ στὴ Φυσικὴ) καὶ ὁ νοῦς τῶν ἄλλων ἀνθρώπων, μᾶς εἶναι γνωστὰ μόνο ἀπὸ ἀναφορικῆς φράσεως—δηλ. δὲν ἔχουμε ἄμεση πείρα τους, ἀλλὰ μᾶς εἶναι γνωστὰ ὡς ἐκεῖνο πού ἔχει τίς τάδε καὶ τὰς εἰς τὰς ἰδιότητες. Ἄρα, μολονότι μποροῦμε νὰ σχηματίσουμε προτασιακῆς συναρτήσεις $K(x)$ πού πρέπει νὰ ἰσχύουν γιὰ τὸ τάδε ὑλικὸ σωματίδιο ἢ τὸ νοῦς τοῦ δείνα, ὡστόσο δὲν ἔχουμε ἄμεση πείρα τῶν προτάσεων πού βεβαιώνουν αὐτὰ τὰ πράγματα (πού ξέρουμε πῶς πρέπει νὰ ἀληθεύουν) γιὰτὶ δὲν μποροῦμε νὰ συλλάβουμε τίς ἴδιες τίς ὄντοτες γιὰ τίς ὁποῖες συζητοῦμε. Ἐκεῖνο πού γνωρίζουμε εἶναι πῶς ‘ὁ δείνα ἔχει ἓνα νοῦ μὲ τίς τάδε ἰδιότητες’, ἀλλὰ δὲν γνωρίζουμε τὴν ‘ὁ A ἔχει τίς τάδε ἰδιότητες’ ὅπου A εἶναι ὁ νοῦς γιὰ τὸ ὁποῖο συζητοῦμε. Σὲ μιὰ τέτοια περίπτωση, γνωρίζουμε τίς ἰδιότητες ἐνὸς πράγματος χωρὶς νὰ ἔχουμε ἄμεση πείρα τοῦ ἴδιου τοῦ πράγματος, κατὰ συνέπεια, χωρὶς νὰ γνωρίζουμε οὔτε μιὰ πρόταση στὴν ὁποία συστατικὸ νὰ εἶναι τὸ ἴδιο τὸ πρᾶγμα.

Τίποτε δὲν θὰ πῶ γιὰ τὰ τόσα ἄλλα ἐπακόλουθα τῆς ἀποψῆς πού ὑποστηρίζω ἐδῶ. Μόνο θὰ παρακαλέσω τὸν ἀναγνώστη νὰ μὴ κρίνει ἀρνητικὰ τὴν ἀποψῆ αὐτὴ — ὅπως θὰ εἶχε ἴσως τὸν πειρασμὸ ἐξαιτίας τῆς φαινομενικῆς ὑπερβολικῆς πολυπλοκότητάς της — πρὶν δοκιμάσει νὰ κατασκευάσει μιὰ δική του θεωρία γιὰ τὸ θέμα τῆς ἀναφορᾶς. Νομίζω πῶς αὐτὴ ἢ προσπάθει θὰ τὸν πείσει πῶς ἡ ὀρθὴ θεωρία, ὅποια καὶ ἂν εἶναι, δὲν μπορεῖ νὰ ἔχει τὴν ἀπλότητα πού θὰ προσδοκοῦσε κανεὶς.

Μετάφραση: Π. Χριστοδουλίδης

ναί πολυσήμαντο. Ὁ Σκὼτ μπορεῖ νὰ δημιουργήσῃ τὸ ἔργο χωρὶς ὅμως καὶ νὰ εἶναι πρῶτος πού τὸ ἔγραψε κυριολεκτικὰ — ἔτσι λ.χ., ὁ τυφλὸς Milton εἶναι ὁ δημιουργὸς τοῦ *Χαμένου Παράδεισου*, ἀλλὰ δὲν τὸν ἔγραψε αὐτὸς ὁ ἴδιος. Ὁ Russell δέχτηκε τὴν μὲν κρὴ αὐτὴ διόρθωση μὲ «ἀταραξία». Γιὰ τὸ ἄρθρο τοῦ Moore καὶ τὴν ἀπάντησιν τοῦ Russell δὲς τὸν τόμο: *The Philosophy of Bertrand Russell* σελ. 177 κ.έ., καὶ 690 (1944) [ΣτΜ].